

УДК 321.01(477)

С. В. ЯБЛУНІВСЬКИЙ

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Розглянуто особливості державної політики в Україні в галузі театрального мистецтва, яка здійснювалася в часи Української Центральної Ради. Досліджено організацію українського національного театру в цей час.

The features of public policy are considered in Ukraine in industry of dramatic art, which was carried out in the days of Ukrainian Central Advice. Probed organization of the Ukrainian national theater at this time.

З проголошенням незалежності України відкрилися нові можливості для розвитку української культури. Попри складність і неоднозначність суспільно-політичних та економічних процесів, недостатнє матеріальне забезпечення, в українському духовному житті виразно простежуються позитивні тенденції, які дають підстави сподіватися на якісні зміни, підвищення ролі української культури в житті суспільства, утвердженні української державності.

Триває процес ідеологічного розкріпачення великого загону творчої інтелігенції, переорієнтації її на національні й загальнолюдські духовні цінності, інтеграцію у світовий культурний простір. Це суттєво розширює діапазон творчих пошуків, дає можливість у більшому обсязі, на принципово нових засадах задовольняти духовні потреби, більш ефективно використовувати великий культурний потенціал нашого народу.

Вагомою складовою культурного процесу завжди було і залишається театральне мистецтво. В Україні діють 92 державних театри (11 музичних, 24 музично-драматичних, 23 драматичних, 8 ТЮГів і 26 театрів ляльок), в яких на сьогодні працює понад 16 тис. творчих, адміністративно-господарських і технічних працівників.

Національне відродження, що його переживає Україна, характеризується особливим інтересом до історії театральної культури, яка завжди була важливою складовою духовного життя. Неабиякої актуальності набуває необхідність усвідомлення неоціненної ролі національної театральної культури, яка в усьому її багатстві та багатогранності завжди була в Україні важливим засобом національного виховання, місцем зосередження загальнолюдських гуманітарних цінностей.

Серед найрізноманітніших проблем і питань сучасного розвитку театрального мистецтва особливої ваги набирає організаційно-управлінська проблема. Вона посідає особливе місце у структурі сучасного гуманітарного розвитку, і театр тут виступає як один із найбільш виразних показників такої реорганізації.

У сучасних, дуже непростих у політичному й економічному плані умовах розбудови незалежної України одним з першочергових завдань є вироблення

орієнтирів державного та національно-культурного будівництва. У зв'язку з цим постає потреба наукового переосмислення процесів, які відбувалися в театральній справі від 1917 р. до сьогоднішнього дня і насамперед осмислення політики у цій сфері, яка здійснювалась державою.

Сучасні процеси державного будівництва посилили інтерес науковців до державної політики щодо розвитку театрального мистецтва за часів Української Центральної Ради. Великий вклад у розв'язання проблеми висвітлені державної культурної політики національних урядів внесли С. Масюк, О. Машевський, А. Пижик, Р. Ротар, Т. Остапко, О. Тимошенко та інші вчені. В їх роботах розглянуто проблему національно-культурного будівництва та її окремі аспекти в добу Української Центральної Ради.

Актуальність зумовлюється ще й тим, що досі, на жаль, не існує спеціальних робіт, де б узагальнювалась історія державної політики в театральному процесі як складової культурного процесу протягом ХХ ст. Роботи радянських дослідників, які висвітлюють цю тему, позначені комуністичною ідеологією і не визнають національного відродження як самодостатнього явища. Праці театрознавців української діаспори хоч і присвячені національно-культурним питанням, проте в них не завжди об'єктивно оцінюється розвиток театру за роки радянської влади. Тому актуальність дисертаційного дослідження випливає з необхідності всебічного об'єктивного дослідження важливої складової частини культурно-мистецького процесу в Україні новітньої доби, а саме: театрального мистецтва в усіх його виявах, відтворення цілісної картини перетворень у театральній галузі, місця і ролі державних інститутів у цьому процесі. Аналіз як позитивного, так і негативного досвіду державної політики в театральній сфері дасть можливість використати його на сьогоднішньому етапі розвитку українського театру. Об'єктом є державна політика в Україні в галузі театрального мистецтва, яка здійснювалась українським урядом в часи Української Центральної Ради. Предметом є процес формування та розвитку державної політики в Україні в галузі театрального мистецтва.

Своєчасно необхідно розглянути особливості державної політики в галузі театрального мистецтва та об'єктивно оцінити розвиток театру за часів Української Центральної Ради.

Отже, за часів царських утисків та заборон українського слова не могло бути й мови про всебічний розвиток театру. Проте на Галичині потреба в національному театрі викликала зрілість нації. На Східній Україні український театр відбувся тільки на аматорському рівні. Однак надзвичайними зусиллями передової частини суспільства у складний період життя все ж таки виникали театральні трупи, і процес становлення, хоч і на аматорському рівні відбувся. У цей час український театр залишався наймасовішою і найшанованішою формою українського мистецтва, проте він не реалізувався в тій формі, яка була в ньому закладена, тому що не було саме державної підтримки.

Піднесення національно-визвольного руху українського народу в 1917 р. мало безпосередній вплив на життя національної сцени. Здійснились давні мрії діячів українського театру про розширення своєї глядацької аудиторії, скасування обмежень стосовно репертуару тощо. Піднесення театрального мистецтва на новий,

вищий шабель розвитку, зближення театру з народом були підтримані Українською Центральною Радою.

Уже в березні-квітні 1917 р. українська художня інтелігенція, не чекаючи сприяння з боку офіційної влади, починає створювати різноманітні мистецькі об'єднання і товариства. 12 березня 1917 р. у приміщенні театру М. Садовського відбулись перші вільні збори діячів театру. Була скликана Всеукраїнська театральна нарада, для проведення якої збори обрали організаційний комітет у складі С. Черкасенка (голова), Л. Курбаса (секретар), С. Бондарчука та ін. На зборах театральних діячів було також прийнято рішення про видання часопису “Театральні вісті”, перший номер якого вийшов 1 квітня 1917 р. [4].

Як пише у своєму дослідженні М. Мочульський, ще до війни гурток любителів театру мріяв про заснування в Києві українського національного театру. На початку квітня в Києві діячами різних галузей української культури було організоване товариство “Вільне мистецтво” [4]. 24 квітня 1917 р. в Києві засновано комітет (товариство) Українського Національного Театру, участь в якому взяли Л. Старицькі-Черняхівська, І. Стешенко, О. Олесь, М. Вороний та ін. Його очолили В. Винниченко, М. Старицька, Д. Антонович. Того ж дня заходами гуртка відбулися й установчі збори. Громадянство вибрало на них формальний “Комітет Українського Національного театру” [8]. Високе представництво і безпосередня опіка (“протекторат”) його роботою діячами Центральної Ради дозволили в стислі строки реалізувати наміри комітету щодо створення трупи і, незважаючи на протидію Київської міської управи, віднайти помешкання; уже 16 вересня 1917 р. Генеральний секретар освіти І. Стешенко відкрив Український Національний Театр у приміщенні “Троїцького народного дому” [4].

Протягом літа 1917 р. Комітет Українського Національного Театру працював над втіленням у життя цілої низки заходів – відкриття драматичної школи для українських робітників, організація Комітету Українського Робітничого театру, започаткування курсів для режисерів – і почав працювати над режисерським виданням п'єс українського та західноєвропейського репертуару. Комітет працював над створенням української ліричної опери і мандрівного театру.

Театральне життя в провінції в добу національно-визвольних змагань не можна уявити без товариства “Просвіта” – найбільш масової громадської інституції. Його осередки, які ще в дореволюційний час відіграли важливу роль у піднесенні національної свідомості українців, стали особливо популярними в невеликих містечках і навіть селах.

Засновниками товариства “Просвіта” ще до революції 1917 р. були відомі українські митці і письменники: у Києві – Б. Грінченко, В. Винниченко, Л. Старицькі-Черняхівська, у Катеринославі – Є. Вировий (голова товариства), А. Кащенко, у Вінниці – Д. Маркович, в м. Олешки на Херсонщині – М. Куліш, в Лебедині на Харківщині (тепер Сумщина) – П. Зайцев, в Одесі – С. Шелухін, І. Липа, А. Ніковський та ін. [9].

В умовах відсутності національного державного апарату в Україні товариства “Просвіти” стали надзвичайно важливими осередками українського руху на місцях, їх без перебільшення можна вважати осередком національно-культурного відродження у провінції. “Просвіта” мала свої театральні трупи, хоріві колективи, оркестри, видавництва, бібліотеки, читальні, народні будинки тощо. У розпорядження київської

“Просвіти” було передано Лук’янівський народний дім, де відбувались театральні вистави в постановці відомого українського актора і режисера І. Мар’яненка.

Реальні можливості для заснування державного апарату, діяльність якого мала сприяти розвитку українського театру, виникли вже після заснування першого українського уряду – Генерального Секретаріату, до складу якого увійшло Генеральне секретарство освіти. 26 липня 1917 р. на спільному засіданні Комітету Українського Національного театру, товариства “Вільне мистецтво”, Київського комітету охорони пам’яток, комісії із заснування Української Академії мистецтв і комісії пластичного мистецтва, вокального мистецтва і художніх виставок Центральної Ради було створено відділ мистецтв Генерального секретарства освіти. Організаційні заходи були доручені мистецтвознавцеві і художнику, проф. Г. Павлуцькому, вченим М. Біляшівському, М. Грушевському, композитору і диригентові О. Кошицю, музикантові О. Приходьку. Головною метою новоутвореної державної інституції мало стати сприяння розвитку різних напрямів мистецтва в Україні.

Відділ мистецтв на першому етапі організації включав до свого складу чотири секції: пластичних мистецтв і мистецької освіти; народного мистецтва і мистецької промисловості; театрального мистецтва; музики.

Театральний відділ очолювала М. Старицька, znana українська актриса, дочка М. Старицького. Її сестра, українська письменниця Л. Старицька-Черняхівська, очолювала видавничу секцію театрального відділу. У цьому ж відділі працювала відома актриса Н. Дорошенко – дружина українського історика і громадсько-політичного діяча Д. Дорошенка.

Незалежно від Центральної Ради і Генерального Секретаріату діяли різні товариства мистецького, наукового спрямування – як новостворені, так і ті, що існували раніше, в т. ч. товариство “Молодий театр”, товариство “Просвіта” та ін.

Реальна влада Центральної Ради і Генерального Секретаріату, як вважає В. Сідак, практично не виходила за межі Києва і не поширювалася на регіони [7]. На місцях панувало свавілля місцевої адміністрації, тип якої залежав від співвідношення місцевих політичних сил. З цього приводу Д. Дорошенко писав, що “ніхто з генеральних секретарів не показувався поза Києвом, хоч про це й робилися ухвали Генерального Секретаріату. На провінцію не висилалося ні наказів, ні інструкцій, ані інформацій, а тільки самі відозви” [1, с. 140]. Тому діяльність товариств “Просвіти” в театральной галузі в цей перехідний час мала неабияке значення.

У кінці вересня 1917 р. театральною секцією було організоване анкетування місцевих товариств “Просвіти”. Воно мало на меті зібрати анкети про діяльність театральних труп цих культурно-освітніх товариств. В анкетах ставилися питання: “1. Чи є у “Просвіти” помешкання для театральних вистав? 2. Де відбуваються театральні вистави? 3. Чи є досвідчений режисер? 4. Якими силами відбуваються вистави: аматорськими чи спеціально акторськими? 5. Яке театральне майно є у “Просвіти”? 6. Які п’єси і по скільки разів виставлялися? 7. З кого складається контингент глядачів?” [2, с. 89].

Однак і “Просвіта” не була позбавлена проблем у своїй театральной діяльності. Д. Лебідь [3, с. 16] у своїй праці “Значення театру та впорядкування його на селі” писав, що “товариствам “Просвіта” в більших містах треба подбати, аби завести

інструкторів театру, які могли б бути впорядковані місцевими виконавчими, і там допомагали б упорядкуванню вистав своїми виставами”.

У звіті ради Полтавського товариства “Просвіта” перед загальними зборами 28 квітня 1918 р. є запис: “Із всіх комісій при раді товариства найбільшу діяльність виявила музично-драматична комісія. Українська драматична трупа на протязі всього зимового сезону виставляла свої спектаклі в міському театрі [8]”.

З листування театрального відділу Генерального секретарства освіти з товариствами “Просвіти” щодо театрів і театральних гуртків видно, що в організації та діяльності аматорських драматичних гуртків брали участь знані на той час артисти професійних театрів. Зокрема, в українській драматичній трупі Полтавської “Просвіти” брав участь П. Саксаганський.

У листі Полтавського товариства “Просвіта” до Міністерства народної освіти УНР (1918) зазначається, що в Полтаві у святкові дні відбувалося до 10 українських театральних вистав, і не тільки в помешканні “Просвіти”, а й у залізничному депо, майстернях на вокзалі. А щодо селянської місцевості, то в полтавському повіті (як про те свідчив відділ позашкільної освіти при Полтавській земській управі, а також Управління повітової державної варти) за тиждень вибирається більше як по 15 дозволів на українські театральні вистави, по селах – найбільше при сільських товариствах “Просвіти”. “З приватних вражень, зазначається в документі, кожному полтавському громадянину було відомо, що кілька селянських “просвітян” шукали в Полтаві костюми для історичних п’єс, перукаря, а особливо – режисерських порад щодо постановки тієї чи іншої п’єси”. Діячі товариства “Просвіта” мріяли про утворення в Полтаві національного театру, про організацію драматичної студії, про поширення сценічного репертуару, щоб не обмежуватись побутовими п’єсами з селянського життя [5, с. 18–19].

Таке пожвавлення театрального життя наводило керівництво Полтавської “Просвіти” на думку про утворення в Полтаві зразкового українського театру, з консультативним бюро, з прокатною майстернею костюмів та бугафорії тощо [6, с. 21].

Як уже зазначалося, не в усіх українських містах діяльність товариств “Просвіти” проходила без труднощів. Зокрема, Херсонське товариство весь час потерпало від відсутності матеріальної і моральної підтримки населення. Денаціоналізоване населення міста сприймало роботу місцевого товариства цілком байдуже, “правлячі” кола, серед яких українців майже не було, ставилися до української справи відверто вороже: не давали помешкання та можливості провадити вистави і концерти драматично-музичному гурткові, який за допомогою українського війська склався при товаристві “Просвіта”. Довелося самовільно зайняти помешкання Народного дому. Протягом зими й літа 1918 р. аматорськими силами було влаштовано близько 50 вистав і концертів, зокрема, щонедільних безплатних ранкових вистав для дітей шкільного і дошкільного віку.

Аналогічними фактами характеризується діяльність театральних гуртка Миколаївської “Просвіти”, [5, с. 21] драматично-аматорського гуртка театральних діячів при Кам’янець-Подільській “Просвіти” та ін.

Потрібно сказати, що драматичні гуртки існували майже при кожній “Просвіти”. Вони не лише влаштовували театральні вистави, музичні концерти, але й мали на

меті ознайомити громадянство з найкращими творами українських авторів. У виставах брали участь місцеві аматори – члени товариств “Просвіти”.

Театр традиційно був улюбленим видом мистецтва в Україні. Він відбивав настрої українського народу в різні епохи його розвитку. Революційний настрій позначився на театральних виставах і насамперед репертуарі театрів – велику популярність мали так звані живі картини, сюжети яких були запозичені з античної, всесвітньої та української історії. Їх героями стали борці за волю, національне визволення, бунтівники проти влади диктаторів. 20-21 травня 1917 р. в Київському оперному театрі після мітингу відбулась одноактна вистава “Вічний революціонер” за античною легендою про Прометея [6, с. 9].

Новий театр в Україні вимагав нового репертуару і нової драматургії. Театральний сезон, розпочатий 1917 р. кількома українськими труппами, включав твори української класики, твори сучасних українських і західних драматургів. Різноманітність театрального репертуару чекало на київського глядача в новому пореволюційному сезоні 1917-1918 рр.

Національний театр розпочав свою діяльність п'єсою В. Винниченка “Пригвожджені” в постановці І. Мар'яненка, далі репрезентував драматичні твори Г. Зудермана “Вогні Іванової ночі” (переклад М. Загірньої), М. Старицького “Оборона Буші”, С. Черкасенка “Хуртовина”, Ж.-Б. Мольєра “Тартюф”. Керував театром директорат у складі І. Мар'яненка, М. Грушевської, М. Вороного і О. Орла-Степняка. До трупи були запрошені кращі українські актори – М. Заньковецька, Г. Борисоглібська, Л. Лінницька, Ф. Левицький, чимало акторів театру М. Садовського. Режисери-постановники також були добре відомі українському глядачеві: І. Мар'яненко, М. Вороний і Г. Гаєвський. Музичною частиною завідував О. Кошиць, він же керував і театром; хормейстером і хореографом був В. Верховинець, головним художником – В. Кричевський.

На відміну від театру М. Садовського, що продовжував традиції українського реалістично-побутового театру, Л. Курбас і його “Молодий театр” вдалися до модерних сценічних засобів відтворення української і європейської драматургії.

З “Молодим театром” було пов'язане піднесення творчих сил української інтелігенції, особливо молоді, яка прагнула не лише національного відродження, а й шукала нових, сучасніших форм українського мистецтва, піднесення його до загальноєвропейського рівня.

За доби Центральної Ради вперше в історії України розвиток українського театру як складова національно-культурного руху отримав державну допомогу [5, с. 11]. Важливу роль у театральному житті відіграло створення нових громадських культурно-творчих організацій та об'єднань, що згуртували навколо себе мистецькі сили української інтелігенції. Прискоренню театральних процесів в Україні сприяла відкритість духовного життя, ліквідація численних заборон як загально-демократичного, так і національного характеру.

Значної шкоди літературно-мистецькому процесові завдала більшовицька окупація України в січні-лютому 1918 р. Більшість діячів української культури була змушена виїхати з Києва, переховуватися від переслідувань радянської влади. Проте перший період більшовицького панування в Україні був нетривалим. Уже наприкінці

лютого 1918 р. війська Центральної Ради разом із німцями повернулись до Києва. Цей останній період існування Центральної Ради, який охоплює березень-квітень 1918 р., був найбільш плідним у діяльності її уряду. Немов надолужуючи змарнований під час більшовицької окупації час, Центральна Рада намагалась якомога більше фінансувати освітні і культурно-мистецькі заходи.

Особливістю театрального мистецтва цієї доби було його активне втручання в державний процес, оскільки вистави, які збирали велику аудиторію, органічно перетворювалися на мітинги за пробудження національної свідомості. Перспективами подальших розробок у даному напрямку уявляється дослідження форм і методів реалізації державної політики щодо розвитку театрального мистецтва в часи Гетьманату.

Література:

1. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1954. – 404 с.
2. *Кручек О.* Культура в УРСР в 1920 – 1923 рр., як об’єкт державної політики : дис. ... к.і.н. / О. Кручек. – К., 1997. – 176 с.
3. *Лебідь Д.* Театр на селі. Значення театру та впорядкування його на селі / Д. Лебідь. – Чернігів, друкарня Г. М. Веселої, 1919. – 185 с.
4. *Могульський М.* Український національний театр / М. Могульський // Літературно-науковий вісник. – 1917. – Річник XVIII–TLXIII, падолист–грудень. – Кн. V–VI. – С. 335–336.
5. ЦДАВО України. Оп. 2, спр. 378, арк. 21. Листування з товариствами “Просвіта” Херсонської губернії, 18 січня – 30 грудня 1918 р.
6. ЦДАВО України. Оп. 1, спр. 64. Законопроекти і листування з просвітами про відпуск коштів на театральні справи. – 157 арк.
7. *Сідак В.* Національні спецслужби в період Української революції 1917 – 1921 рр. / В. Сідак. – К. : Альтернативи, 1998. – С. 44–45.
8. *Семчишин М.* Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – 2-ге вид., фототип / М. Семчишин. – К. : АТ “Друга рука”: МП “Фенікс”, 1993. – 343 с.
9. *Чорний С.* Драматург Микола Куліш / С. Чорний // Український театр і драматургія. – Мюнхен – Нью-Йорк. – Ч. 30. – 1980. – С. 370.
10. ЦДАВО України. Ф. 2457. – Головного управління Мистецтв і Національної культури // Оп. 2, спр. 594, арк. 18–19. Листування з товариствами “Просвіта” про організацію театрів та театральних гуртків, 10 травня – 8 липня 1918 р.

Надійшла до редколегії 19.11.2008 р.